

ХРАБРОСТ КАО ЕЛЕМЕНТ МОРАЛА

Упоредо са променама и развитком производних снага и производних односа, са развојем војне технике и гомилањем тактичких искустава из минулих епоха — непрестано су се развијали и мењали и војна организација, методе и средства ратовања. Према томе, иако је храброст као војничка врлина цењена откако постоји војска,¹⁾ то никако не значи да је испољавање ове врлине увек остало исто. Свака класа је тежила да системом војног васпитања изгради свој идеал

1) Стари грчки филозофи, на пример, стављају је међу четири основне човекове врлине — мудрост, храброст, умереност и праведност. По Сократу, разуман човек и храбар човек су једно. Он с правом истиче нераздвојну везу између разума и храбрости, али њихов однос није тачно одредио. Та два појма се не могу идентификовати. Већ је Аристотел исправљао Сократа увиђајући да није довољно само знати шта је храброст па самим тим и бити храбар. Он учача да човек стиче врлине не само свешћу, већ и обучавањем — дакле, властитом активномшћу.

Стоичари су нарочито истицали ову врлину. По њима у основи храбрости леже ум и воља. Вредност живота састоји се у постизању „мушке слободе“ — презиру према страдању и опасностима. Само храбар човек може бити слободан, кажу они.

Од интереса је и Декартова мисао „о многим врстама храбрости“. „Запазио сам многе врсте храбрости, каже он, храброст у беди — то је стрпљење, храброст у рату — то је врлина — морална вредност.“

Није мали број оних који и данас сматрају да је храброст прва и најважнија врлина човекова. По Л. Лавелу реч „врлина“ означава првенствено храброст и снагу, особине које припадају вољи и помоћу којих она (воља) стала вредност и циљеве“. (*Louis Lavele, Traite des valeurs*, II том, 510, Париз, 1955.)

У историји људске мисли уопште храброст је увек истицана као права и најважнија војничка врлина. Још је Платон учио да битна одлика војничког слоја треба да буде храброст.

Говорећи о факторима који опредељују победу Дантон је ватрено узвикао: „Смелост, смелост и још једном смелост!“

Клаузевиц сматра да је храброст посебно активан принцип рата. „Заиста, каже он, у којој би области људске делатности смелост требало да има право грађанства ако не у рату! Она је од возара и добошара, па све до војсковође најплеменитија врлина, прави челик који оружју даје његову оштрицу и његов сјај“. (*Клаузевиц о рату*, ВИЗ ЈНА „Војно дело“, Београд, 1952, стр. 153.)

Мало је војсковођа који међу војничким врлинама нису давали почасно место храбрости. Колико пута је мала по броју али храбра војска улила страх непријатељу и решила, и то уз мале губитке, најтеже задатке на бојишту. То је лепо и у нашем народу казано: „Бој не бије свијетло оружје, већ бој бије сече у јунака“; „У рукама Мандушића Вука биће свака пушка убојита“ (*Његош*).

храброг војника. Класна суштина и историски карактер изразито су дати у испољавању војничке храбрости како у прошлости тако и данас. Као и многе друге војничке врлине, она се не само мењала и добијала нова обележја и особине испољавања са променама у наоружању, социјалном саставу војске и тактици вођења борбе, него је била различита и у оквирима једне исте друштвено-економске формације. Има, например, знатних разлика у манифестацији храбрости код старих Кинеза и Египћана, код Персијанаца и Словена, код Грка и Римљана, Византинаца и Германа.

НОР пружа неисцрпне изворе блиставих примера како је храброст заједно са умешношћу односила победу над најсавременијим ратним средствима. Сасвим је разумљиво што се и данас у васпитању припадника наше Армије придаје изванредна важност развијању храбрости, као чиниоцу од кога зависи успех у борби.

Постоје разна схватања о суштини и изворима храбрости. Једни тврде да неједнакост у храбрости људи лежи у природним неједнакостима између њих. Храброст је, кажу они, „урођена особина“ и немогућно је да се у тој особини ма шта мења. Ако је некоме „од природе“ дато јунаштво, то ће раније или касније ове особине избити упркос свега другог. „Најбоља је она храброст која је урођена“.²⁾ „Одважност је урођена особина код човека која се испољава као воља и способност за савлађивање осећања страха који настаје због неке опасности“, каже Ф. Алтрихтер.

Ненаучна схватања добила су најреакционарнију суштину у расистичкој теорији о урођеној храбрости класа и нација. Ниче, отац расизма, тврди да је најјачи инстинкт човека „воља за моћи“. Нацисти нису бирали средства за афирмисање Ничеових схватања о томе да је Немцима предодређена од природе најпунија храброст — храброст натчовека. Њихова „воља за моћи“ није познавала никакве границе дозвољеног, јер Ниче је учио „све је добро што потиче од моћи“.

Поједини савремени буржоаски теоретичари, нарочито психолози, одричу зависност морала од објективног сазнања, одричу његову условљеност економско-социјалном структуром друштва, карактером рата и политике. Они настоје доказати да храброст условљава искључиво природа човека или у крајњој линији националне особине народа. Неки психолози развијају теорију о урођености, предодређености и непроменљивости храбрости, полазећи од тога да је она потпуно одређена особеностима грађе тела, хемиским саставом крви итд.

По неким теоријама извор храбрости војника су фаталистичке предрасуде, којима у основи леже некакве несвесне „мрачне“ и „дубинске“ тежње, нагони и животињски инстинкти. Њима се додају и разни други фактори — воља за моћи, „мотив доминације“, „мотив авантуризма“ итд.

2) Војнички гласник, године 1936, стр. 374 и 375.

Таква једнострана тумачења извора и суштине храбрости су резултат не само идеалистичког погледа на свет, већ и постојећег стања у тим земљама, класног карактера и циљева њихових армија.

Међутим, не може се оспорити чињеница да се данас у свим савременим армијама, а нарочито армијама великих држава, ангажују огромна средства и кадрови у циљу унапређивања врло сложеног васпитнообразовног војног система. И у капиталистичким армијама подвргавају се оштрој критици преживеле методе и форме, принципи и средства васпитавања војника. Савремене капиталистичке армије обилују појавама које се не би могле очекивати имајући у виду ортодоксне, превазиђене шеме о капитализму и буржоаском војном систему. То је само знак да се на свим линијама па и на линији уздизања новог војника — капитализам труди да савлада противуречности којима је бременит. Као последица неизбежног друштвеног кретања дошло је на подручје војног васпитања до појава које нису биле својствене класичном капитализму. Нарочито су од значаја појаве у области политичког васпитања војске, у области метода руковођења, односа старешина и потчињених и слично. Установе које се баве моралним и политичким васпитањем војника све су бројније³⁾.

У систему политичког васпитања војника капиталистичких земаља сасвим се јасно уочава ова битна идеја: стварања храбрих, верних и дисциплинованих војника, мада средства, мотиви и методе помоћу којих треба то постићи нису исти код свих. Тако се, на пример, у америчкој војсци у центру политичког васпитања налазе идеје о супериорности Америке над осталим савременим светом, идеализује се њихов систем, њихова демократија, њихов „амерички“ живот. Поред тога, војници су дословно опседнути антикомунизмом. Раде се посебне теме, издају публикације, штампају књиге под општом паролом „Упознај свога комунистичког непријатеља“.

Још је Енгелс истицао да је преношење биолошких закона у социологију, психологију и друге друштвене науке потпуно наивно и ненаучно. После Дарвина многи буржоаски научници (као Штирнер, Рибо, Шопенхауер, Хол итд.) сматрали су да се развитак појединаца, па чак и читавог друштва, објашњава законима еволуције живог света: *борбом за опстанак и природним одабирањем*. Енгелс каже да природњаци из Дарвинове школе нису ни приметили улогу рада и васпитања у развиту човека. Марксизам не одриче да људи располажу различитим природним диспозицијама. Али он одбацује ону ненаучну и дубоко реакционарну тезу да природне предиспозиције одређују животни пут и улогу човека. Одавде произлази и схватање о предодређености квалитета храбрости код појединаца.

³⁾ Према изјави сенатора Хари Берда (*Harry Byrd*), само у Министарству одбране САД било је 1950 године запослено 3.022 лица у политичком апарату. Код Американаца постоје три врсте установа за морално и политичко васпитање: верске, за информације и за психолошки рад.

Многобројни су фактори који утичу на развој личности, па и на квалитете храбрости код људи. Не може се давати важност искључиво једном чиниоцу. Развој индивидуе, а то значи и њене особине храбрости, условљавају и одређују сви услови друштвеног развика и васпитања узети у целини. Отуда и излази значај васпитања као одлучујућег фактора у уздизању човека. Но, васпитање добија овакав или онакав значај зависно од тога која га друштвена класа врши, у каквим околностима и условима.

Нема и не може бити два човека који би, имајући једнаке природне предиспозиције, добивши једнако васпитања итд., били и подједнако храбри. Улогу економских и социјалних фактора не могу заменити други чиниоци. Исто тако, биолошки фактори не могу створити од сваког војника Спартака, Ханибала, Наполеона, Суворова, Дундића, Чапајева, Саву Ковачевића и др. Греше и они који верују да се само васпитањем постиже све и да све потиче од тог чиниоца.

Храброст се формира под утицајем средине, у процесу живота, учвршћује се у животном искуству, у стваралачкој активности личности. За човека су услови живота пре свега друштвени услови — друштвени поредак у целини, средина којој припада и најближа околина (породица, социјална група, производни колектив, итд.). Зато је храброст човека детерминисана пре свега његовим друштвеним бићем. Храброст, као и друге особине воље и карактера, није фатално предодређена особеностима његовог нервног система, јер се однос човека према стварности формира под утицајем саме те стварности.

Међутим, човек није пасиван објект утицаја спољних услова и околности. Он је активно биће које прима утицај социјалне средине али и сам на њу активно делује. Средина мења индивидуу, али и ова активно утиче на средину, мењајући је и савлађујући њене неповољне услове. Узајамно дејство личности и средине игра једну од значајних улога у формирању особина храбрости одређене личности.

Као последица типичних особина сваке личности и специфичних услова развика јавља се бескрајна разноврсност индивидуалних особина храбрости. Упоредо с тим у индивидуалним особинама храброст људи који живе и развијају се у подједнаким друштвеним условима има и много заједничког. Зато можемо говорити о храбрости човека као претставника ове или оне класе, овог или оног друштвеног поретка. Одређена храброст је продукт друштвено-економских и историјских услова и типичних околности које карактеришу одређену епоху (храброст античког доба, храброст ритера, специфичности храбрости бораца НОР-а итд.), што условљава развој производних снага и наоружања, као и развој ратне вештине која се на томе заснива.

Храброст је тесно повезана с другим својствима личности и пре свега са физичким и умним способностима, особинама воље индиви-

дуе и њеним карактером. Храброст се остварује у нераздвојном јединству испољавања квалитета целе личности.⁴⁾

Храброст је у основи борбеног морала војске. Њеним квалитетима умногоме је опредељен квалитет моралног фактора појединаца и целокупна оружана сила државе. Храброст, као елемент војничког морала, није лако одређивати иако се чин храбрости може лако установити.

Сваки војник на специфичан начин реагује на тешкоће и опасности и управо то карактерише његову храброст. Неке реакције се учвршћују борбеним искуством и постају дотичном војнику својствене — он се увек тако држи у борби. Ако његово држање карактерише више или мање постојана одлучност, смелост и истрајност у најразличитијим околностима борбе, онда је тај војник храбар. Отуда можемо сматрати да је храброст онај елемент борбеног морала који омогућује сваком појединцу да у сусрету са опасностима одлучно и одважно савлађује страх. Но реакције војника и његови поступци су условљени и општом реакцијом у борби његове јединице, тиме да ли је у отступању или наступању, да ли трпи губитке или постиже успехе и многим другим факторима јединице и карактера борбе која се води. Војник као индивидуа не испољава храброст перманентно једнако — у свим условима. И најхрабрији војник у неким ситуацијама може да испољи извесне слабости у том погледу.

Кад се за неког војника каже да има одређену врсту храбрости, тиме се најчешће карактерише само држање у борби. Али то не значи да се може по поступку у одређеној критичној ситуацији одредити и сагледати сложена природа људске храбрости. Ако је неки војник спреман да се јави за извршење веома опасног задатка, то ипак не значи да ће он увек бити храбар. То може бити само смелост, а она је тек једна од компонената храбрости. У другим ситуацијама код истог војника можемо открити да није спреман да издржи теже физичке болове и патње или да не може да поднесе неке друге тешкоће (остати дуже без сна, без хране итд.). С друге стране, слабости појединаца у појединим моментима, колебање, неодлучност, чак

4) Појам храбрости је веома сложен и не може се потпуно објаснити у неколико речи, јер се при томе може заборавити на неку од његових важних компонената. Храброст се мора тумачити не само са психолошког аспекта, већ и са позиција етике, социологије, војне мисли итд. Она се не испољава само у рату и при вршењу војних дужности. Често наилазимо у штампи на извештаје о храбрим поступцима: о железничару који је жртвовао себе да би испод точкова локомотиве спасао живот детета; о морнару који је скочио са бродске палубе да би спасао давленика; о пилоту који је готово из безнадежне ситуације спасао не само себе већ и своју машину; па онда храброст да се поднесе бол за губитком, храброст изношења новог гледишта и става; о храбрости да се поднесе критика и прими истина ма колико тешка била итд.

Храброст се може испољавати и на друге начине: у обуци, на маршу са тешком опремом и уморним — рањеним ногама; у затвору кад се штрајкује глађу; на спортским теренима у обарању рекорда, па чак и друмски разбојници, гангстери и њихове дружине испољавају неку врсту негативне храбрости.

Све то показује да је храброст веома тешко дефинисати и да се при томе увек морају узимати у обзир и друга својства личности.

и бекство са положаја, не сведоче увек да они нису храбри. Ово доводи до оваквог закључка: према држању у тренутној ситуацији не могу се увек реално сагледати својства храбрости појединаца.

Већ је речено да храброст претставља нераздвојан део јединства свих својстава и особина личности. Сваки поступак човека одређен је његовом личношћу у целини. Схватити тако сложену особину личности као што је храброст, немогућно је без аналитичког разматрања особина саме храбрости, без издвајања појединих њених страна или типичних манифестација. Анализирајући храброст неке личности значи у првом реду разматрати једну од битних особина воље и карактера, али не издвојено од других својстава већ као компоненту целине.

У сваком акту храбрости ваља, пре свега, утврдити његову моралну садржину. За храбре поступке нашег човека како у миру, тако и у рату, карактеристично је постојање социјалистичке свести, социјалистичких моралних начела и ставова — спремност и решеност да се снаге и способности усмеравају морално оправданим и друштвено прогресивним циљевима. С гледишта социјалистичког морала наш човек треба да има свој став у свакој, па и најтежој ситуацији, да је оцењује и да према томе поступа, потчињавајући себе задатку изградње и одбране социјализма.

Храброст се не може оцењивати а да се не узму у обзир најразличитији аспекти њеног прожимања са другим битним особинама човека, нарочито не без сагледавања односа храбрости и других функција воље.

Храброст војника наше Армије у евентуалном одбранбеном рату морала би карактерисати неке битне особине човека јаке воље. Да би био храбар, неопходно је да пре свега буде самосталан у одлучивању. Самосталност је потчињавање својих поступака сопственим убеђењима и погледима, насталим на бази познавања и сазнања стварности. То не значи да се одбацују туђи утицаји, али храбар човек није сугестибилан до те мере да лако подлеже туђем утицају. Напротив, он је често носилац сугестибилности за друге. Он уме да се критички односи према туђем схватању, да му се у случају потребе енергично супротставља и да смело брани своје ставове.

Храбар војник је смео и одлучан. Смео војник је спреман да изврши опасне радње, али смелост се не може поистоветити са храброшћу. Она је компонента храбрости, али је не исцрпљује и везана је за одређени момент, док је храброст свеобухватно и трајно својство карактера. Храброст претпоставља одлучност и упорност у савлађивању тешкоћа при суочавању са опасностима. Храбар војник је самоиницијативан и уме да благовремено доноси одлуке у најкритичнијим ситуацијама, а извршава их без колебања. Та особина је нарочито потребна у сложеним ситуацијама, тамо где је доношење и спровођење одлуке повезано са великим ризиком. Храбар војник не сумња у своју односно у одлуку старешине и непоколебљив је у свом ставу, у борбеној акцији, сем ако се околности не измене. Упоран је у томе да одлуку спроведе до краја, без обзира на пролазне

неуспехе и поразе. При неуспеху храбар војник не пада духом, критички тражи узрок неуспеха, јача решеност за постизање онога што је себи поставио као задатак и проналази начине и средства за постизање циља. Храброст се изражава и у спремности да се пуном енергијом ради не само онда кад је рад интересантан, већ и кад је досадан. Храбар војник је спокојан и уверен у себе, он влада собом и у најтежим околностима. Храброст претпоставља и дисциплинованост. Храбар војник потчињава себе захтевима и дужностима на бази сазнања о њиховој нужности и целисходности. Он је стално спреман да благовремено, тачно и на најбољи начин изврши добијени задатак и наређење.

Храброст претпоставља и активност — она обавезује на борбу.

Све то говори да под појмом храбрости нашег војника у евентуалном општенародном одбранбеном рату треба подразумевати једну од најбитнијих особина високог борбеног морала, прожету моралним осећањима и испољену у решености, смелости, одлучности и истрајности да се изврши сваки војнички задатак, да се све своје снаге заложу за одбрану домовине. Храброст нашег војника — нашег човека — садржала би у себи свест о потреби жртвовања својих личних интереса, па и живота, одбрани социјалистичке заједнице, као и свесну мржњу према непријатељу наших народа.

Наш језик је веома богат изразима који у крајњој линији опредељују нека својства храбрости: херојизам, неустрашивост, смелост, одважност, истрајност, одлучност, срчаност, хладнокрвност, ватреност итд.

Херојизам је спремност човека на ванредне подвиге. У њему се испољава висока морална основа храброг дела. А ту моралну основу херојизма нашег човека чини дубоко сазнање о потреби потпуног жртвовања интересима социјализма, као општим и властитим интересима.

Под појмом неустрашивости подразумева се она храброст у борби против непријатеља, која иде до краја — до победе или смрти — упркос наизглед „безизлазних ситуација“. Одважност и смелост могу се схватити као храброст у ужем смислу давања примера и иницијативе: ко први креће на јуриш и својим поступком покреће друге; ко се први добровољно јави за неку акцију; ко први са узвиком „ура“ упада у непријатељев ров итд. Ако се жели, бар у најкраћим цртама, одговорити на питање: у чему се испољава храброст војника у савременом рату, мора се пре свега истаћи чињеница да је храбар војник у првом реду онај ко смело и одлучно извршава задатке, уносећи се у то свим својим бићем.

Храброст је тешко мерљива вредност, она осцилира у свакој новој ситуацији. Ипак, не сме се занемарити чињеница да храбри војници, али без солидне обуке, без оружја и чврсте организације, могу да буду побеђени од других појединачно мање храбрих али солидно обучених, опремљених и дисциплинованих војника.

Познавање путева, извора, мера и средстава за уздизање храбрости један је од услова успешног рада на развијању ове особине

код припадника Армије како у миру тако и у рату. Обавеза сваког старешине је да свестрано проучава разне проблеме моралног фактора борбе, а то значи и проблеме храбрости, јер без познавања тих проблема не може, и поред најбоље воље, целисходно и смишљено поступати у борби нити васпитавати своје потчињене.

За очување дела социјализма потребне су такве младе генерације, такви људи, који ће својом свешћу и карактером, својим умним, моралним и физичким способностима — својим односом према социјализму, испољити беспримерну храброст и све позитивно што чини суштину човека социјализма. Нама је потребан војник-грађанин, свестрано развијена личност — друштвено одговоран и свестан дужности према домовини. Васпитавање свестрано развијене личности борца захтева да се и у испољавању храбрости оствари јединство, складност свих врлина савременог борца. У нашим условима посебно основни квалитети храбрости војника јесу: развијање стваралачког односа према ратним задацима и одбранбеном рату уопште; развијање социјалистичке друштвене свести; развијање духа оптимизма и вере у коначну победу; развијање свестране — активистичке личности са интелектуалним, моралним и физичким особинама борца социјализма. Храброст се мора заснивати на следећим важним квалитетима војника: на високој политичкој свести, пуној општевојној и стручној спреми, дисциплинованости, иницијативности, истрајности, упорности и самопожртвовању.

Прихватајући циљеве рата и поседујући високу политичку свест, војник може више да ангажује себе, да усмери своје физичке и психичке снаге на савлађивање страха и да се храбро држи у најкритичнијим ситуацијама. Борац који познаје идеолошке циљеве и који је уверен у њихову оправданост неће се колебати, јер је његов пут јасан — он проистиче из убеђења и властитих принципа. Он ће све издржати, свега ће се лишити само да тријумфује оно што одговара његовим уверењима, његовом погледу на свет. Напротив, ако код војника нема чврстих убеђења, он неће издржати, он ће сумњати и колебати се, са великом муком ће савлађивати страх и лакше ће подлећи малодушности и капитулантству, јер није убеђен у нужност жртвовања, у правилност борбе коју води.

Висока револуционарна свест и дубоко убеђење у праведност борбе били су први и најбитнији извори херојизма и масовне храбрости бораца Народне револуције.

У евентуалном општенародном рату изузетно велик значај за храбро држање нашег човека имала би свест о дужности према заједници, слободи и социјализму. Отуд је политичко васпитање војника, васпитање у духу социјализма и развијање социјалистичког патриотизма задатак од прворазредног значаја свих старешина, команди, установа, организација Савеза комуниста и других фактора.

Али, храброст појединаца, храброст целокупне оружане силе, као и свеукупност борбеног морала — одређују и многи други чиниоци. Није довољно да постоји само свест о потреби борбе и племенито осећање дуга према домовини. Треба ићи даље од субјективног

доживљавања моралног осећања дужности — на дело, на акцију. Зато је циљ васпитног рада да се свест сваког нашег грађанина претвори у способност, знање и умешност испољавања храбрих поступака и дела, а то претпоставља свестрано, смишљено и рационално постављен целокупан систем припремања домовине за одбрану.

Економско-социјални услови ударају свој печат на целокупну личност. Социјалистичка револуција, ослобађајући човека од сваког тлачења, претвара га и све ће га брже претварати у свестрано развијену личност, омогућујући му да развија стварне способности и да испољава храброст и херојизам не само у стваралачком раду већ и у евентуалном рату, у борби за очување тековина социјализма.

Наша пракса је за врло кратко време потврдила пророчанске мисли Енгелса да ће социјалистичка револуција створити новог човека који ће све смелије ићи напред, све одлучније и храбрије отклањати заостале норме, конзерватизам, бирократизам и оптимистички гледати у своју и будућност своје домовине. Наш човек се већ разликује од оног ранијег. Он се мења, постаје све више личност са изразитим особинама храбрости, истрајности у савлађивању тешкоћа и сигурности у себе и будућност.

Мада су код нас створени објективни услови и могућност за васпитање свестрано развијене личности, то не значи да ће она постати таквом сама по себи — спонтано, већ максималним искоришћењем датих могућности у пракси свакодневне борбе за новог, храброг, слободног човека.

Храброст војника зависи и од јединственог дејства „позадине“ и фронта, од способности привреде да се брзо преоријентише на војне задатке, од тога колико је домовина вољна и спремна да благовремено указује свестрану помоћ — моралну и материјалну — армији и способна да се у датом моменту с њом споји. У историји НОР-а може се наћи не мало примера да је херојизам јединица и појединаца умногоме био условљен борбеном атмосфером краја из којег су долазили борци — моралним духом народа. Свестрана подршка народа — јединице су стално попуњаване новим борцима, народ је чинио све што је било у његовој моћи да борца нахрани, обуче, да рањеника збрине и сачува — неминовно је утицало на подизање борбенисти јединица.

Зависност храбрости армије од морално-политичког јединства народа, од решености свих грађана да бране земљу — нарочито би дошла до изражаја у евентуалном будућем рату. Друштвено-економско уређење, друштвено управљање и самоуправљање су гаранција да ће у одбранбеном рату против агресора владати несаломљиво јединство у свим областима живота нашег друштва. Такви услови не само што би гарантовали победу него би непосредно и снажно утицали на јачање вере у победу сваког војника, јачали би одважност, осећање патриотизма и уздизали чврстину у свакој ситуацији.

Полазећи од реалних основа друштвене стварности, могу се још у мирнодопском периоду јачања одбранбених снага и војног ва-

спитања грађана свестрано уздизати не само морално-политичке врлине нашег човека, него и најважније и неопходне војничке особине бораца. Наша војна мисао, реално предвиђајући основне карактеристике општенародног рата, омогућује да се развија стваралачка иницијатива бораца која ће бити једна од највише цењених врлина војника у рату. То ће повећати борбену способност појединаца, јединица и одбрамбену моћ у целини. Наш војник неће бити онемогућен у активности ако му погине старешина, ако изгуби везу са јединицом, ако не добије наређење за рад и сл. Наша борбена правила смело третирају проблеме који треба да омогуће испољавање свих снага човека и стваралачко коришћење пређашњих искустава, нарочито из НОР-а, као и богаћење борбене праксе новим искуствима у евентуалном рату.

Тако ће храброст, коју ће оплемењивати и друге врлине, изванредно појачавати предност нашег борца над непријатељевим.

За развијање храбрости најпогодније је да се војник ставља у положај у коме се једино и може васпитавати та особина и да се непрекидно вежба у храбром поступању. У мирнодопском периоду изграђене армије могућно је обуком и целокупним животом и радом подизати особине храбрости сваког човека. Притом битну улогу има и развијање осећања способности за извршавање најсложенијих борбених задатака. Наиме, држање људи у борби умногоне је предодредено војностручном спремом, личним искуством, уверењем у своје могућности и способности за решавање ратних задатака. Ако је војник добро обучен, ако верује у своје могућности, ако је сигуран у своје оружје и опрему, имаће осећај да је у стању да дочека или нападне и боље наоружаног непријатеља и да га уништи.

Храброст се јача подизањем свести о сопственом успеху, убеђењем да је обука добра и заснована на захтевима савременог рата, као и развијањем отпорности према разним тешкоћама још од првог дана боравка у касарни. Војник обуком стиче потребне вештине и знања и привикава се на сналажење у најразличитијим околностима. Уколико се целокупан његов живот више подреди том циљу и уколико се обука поставља са више плана, утолико ће и резултати бити потпунији.

У васпитању људи да буду храбри не смеју се занемарити ни особености сваког војника појединачно. Тако се, на пример, физички слабији и они са слабије израженим својствима воље поступно привикавају на савлађивање тешкоћа, мада се сви вежбају у издржљивости, отпорности према хладноћи, врућини, оскудицама, истрајности при дугим маршевима, у ноћним акцијама, у мајсторству вођења дуготрајне борбе итд.

У подизању храбрости посебно место заузимају стројева и физичка обука и спорт. Помоћу њих јача се нервни систем, повећавају способност самосавлађивања, издржљивост, упорност и одлучност.

При свему томе, у васпитању војника не сме се заборавити да развијање храбрости није изолован процес, већ да улази у састав целокупног васпитања личности.

На развијање храбрости код људи у току рата и посебно у току саме борбе може се позитивно утицати на много начина.

Искуства из НОР-а показују да је пример храбрости снажно средство у подизању борбеног морала појединаца и јединица. Пример смелог и одважног држања најснажније утиче у судбоносним тренуцима борбе.

Храброст старешина и храбри, смели и сигурни поступци појединаца јачају вољу других и повећавају њихову спремност за савлађивање тешкоћа. Нарочито велик моралан утицај има пример храбрости у критичним моментима борбе. У таквим ситуацијама пример херојског држања старешине и појединаца постаје често одлучујући елемент победе. О томе довољно убедљиво говоре многи случајеви из НОР-а. Захваљујући храбрости појединих старешина или бораца јединице су не само често сачуване од великих губитака, већ су и побеђивале далеко надмоћнијег непријатеља.

У тешким бробама командири и политички комесари испољавали су изванредну храброст при вршењу дужности и неустрашиво су водили трупе у борбу. Отуд је произишло тако велико поверење бораца у старешине. То је потхрањивало борбени морал јединица. Старешина који је спреман и умешан у командовању, који познаје себе и своје људе, који бригом о човеку и присношћу стиче најпуну поштовање својих војника, истовремено и најсугестивније делује на њих.

Добар пример може дати свако ко је храбар и одважан. Но, само опонашање примера није довољно, али оно пружа старешини снажну подршку у подизању храбрости свих људи у јединици. Неискусан борац обликује своју активност баш на позитивном примеру других — при вршењу јуриша, одбијању јуриша непријатеља, подношењу и савлађивању разноврсних тешкоћа итд.

Међутим, васпитач не сме заборавити да пример може деловати и негативно. Негативан пример је такође очигледан и због тога веома опасан: разне манифестације страхљивости, неактивности, неизвршење наређења итд. могу побудити слично држање и других војника.

Активност има неколико битних функција у припреми борбе и у току њеног развоја, а погодује и развијању храбрости. Познато је начело из НОР-а — не дозволити непријатељу ниједан момент мира, нападати га увек и на сваком месту. Нису ретки случајеви да су наше јединице после ноћног напада на непријатељево упориште исте ноћи преваљивале пут од 20—30 км и сутрадан се спремале за нов напад долеко од места напада претходне ноћи. Према дотад убицајеним нормама и схватањима о маневарским способностима јединица то је било просто неизводљиво.⁵⁾

⁵⁾ У року од пет дана јединице Прве пролетерске дивизије у IV офанзиве водиле су борбу на три различита места: код Коњица и на Иван-Седлу, затим су упућене на Бугојно и Горњи Вакуф и већ четвртог дана пребачене назад да би учествовале у борби на левој обали Неретве.

Кад је јединица активна умањује се могућност да се код војника појаве такве мисли које доводе до слабљења његовог борбеног духа, па и до уображавања да ће погинути или бити рањен.

Неактивност је у вези са неодлучношћу, а ова са појавом страха. Дobar старешина брзо ће запазити војника који не зна шта да ради и упутити га, а посебно ће на активност потстицати оне који су несигурни. Војник ниједног тренутка не сме остати непокренут акцијом и мора познавати и њен циљ. Дакле, неопходно је да старешина зналачки активира и запосли сваког човека. У току рата, например, наши борци се нису само борили, већ су се и свестрано ангажовали на просвећивању народа, описмењавању, обучавању нових бораца, политичко-идеолошком раду и др. Не би ваљало, међутим, кад би се на војника нагомилале разноврсне активности без мере које нису оправдане одређеним потребама, јер се на такав начин он не може психолошки растерећивати већ би се постигло супротно.

Подизање храбрости и сузбијање појаве страха условљени су и сазнањем стварности рата и борбе. Кад је војник добро обавештен, то само позитивно утиче на његово држање. Ту се подразумева обавештење о снагама, намерама, особеностима наоружања и карактеру тактичких активности непријатеља, о његовој ратној пропаганди, о свему са чим се може сусрести на бојишту, о ситуацији у целој земљи (нарочито да се упозна с позитивним вестима) о акцијама наших снага у позадини непријатеља, о његовим неделима и зверствима итд. Чак су и лоше вести боље од необавештености и неизвесности. Детаљна обавештења о победама веома позитивно утичу на борбени морал и подижу храброст, али не ваља крити ни поразе, већ и из њих извлачити поуке и искуства. Војнику су потребне вести од куће, о томе шта се догађа у свету, на другим фронтovima и сл. Непознавање истине увек негативно делује. Оног момента кад се појаве добро упознају, неспокојство почиње да слаби а сигурност јача, перспектива је извеснија. Дobar старешина-васпитач неће заборавити да војника упозна са чињеницом да се и непријатељ плаши, да се налази чак у неповољнијем положају јер је у туђој земљи где му опасност прети са свих страна.

Сваки позитиван исход борбе, свако ново сазнање о могућности уништења агресора и вођења борбе против њега позитивно утичу на храброст војника.

Васпитање људи да буду храбри темељи се на осећању достојанства бораца социјалистичке армије и човека социјалистичке заједнице, на поверењу у сопствене снаге и презирање страшљивости и кукавичлука. Позната је стара изрека: „Храбар гине само једном, а кукавица свакичас“.

Осећање части помаже савлађивању страха. Оно потстиче човека да издржи тешкоће борбе. Плашљивост је толико негативно оцењивана у НОР-у да су борци били спремни на све да докажу супротно. То је понекад доводило до неразумно храбрих поступака и лакomisленог излагања опасностима. Војник нема права, гледано са моралног аспекта, да без потребе ризикује свој живот, јер његов жи-

вот припада социјалистичкој заједници која се налази у опасности и којој је драгоцен сваки човек.

Гајење борбених традиција јединице и њихово предавање са покољења на покољење бораца заузима посебно место у подизању храбрости и виших социјалних осећања војника. Оне побуђују на часно и савесно испуњавање дужности.

Многе околности у борби могу да доведу до појаве комплекса мање вредности: положај нападнутог, обимна напрезања, различит састав људства, помањкање борбених искустава, разни доживљаји у борби, непоседовање најсавременије опреме и оружја и сл. Тада војник преувеличава снагу непријатеља, што проузрокује губљење поверења у себе, своју јединицу, своје оружје и успешан исход борбе. Таква осећања умањују иницијативу људи и смањују њихову борбену енергију, јер истовремено значе губитак перспективе.

Да би се успешно подизала храброст и сузбијао страх, нужно је предузимати мере ради ослобођења људи осећања мање вредности. Сваки старешина који познаје узроке и последице тог осећања водиће, на пример, нарочито рачуна о војницима који нису прошли ватрено крштење, чије је борбено искуство мало, и указивати им помоћ. Или ће се, такође, потрудити да осигура успех у првим акцијама како би се афирмисали јединица и појединац извршавањем лакших задатака.

Војник кога је старешина добро упознао с нашом тактиком уверен је да ће и најмоћније оружје агресора у сукобу с нама изгубити своју моћ; да нећемо стварати циљеве за дејство непријатељеве технике, атомског оружја и диригованих пројектила; да ћемо општенародним ратом онемогућити непријатељу да своју супериорност у техници користи и тиме га довести до техничке бројне надмоћности, до тактичке инфериорности на одређеном месту и у одређеном времену.

Поред изложених извора, средстава и мера, могу се користити још многе друге методе и облици подизања храбрости јединица и појединаца. Ту спадају разноврсна потстицајна средства: имена пролетерских и ударних јединица, давање појединим јединицама имена легендарних јунака, похваљивање јединица и појединаца, упућивање захвалности команди својим јединицама, давање заслужених признања — одликовања, истицање храбрих поступака на састанцима, популарисање примера појединаца и јединица итд.

Иступити старешина пред јединицама пре почетка борбе уздижу борбени дух и јачају увереност у победу. Жива реч, уопште, игра велику улогу у подизању храбрости код бораца.

Према незадовољству и изливима гнева појединаца (због преморености, недобијања хране на време и сл. добар старешина има много такта и уме све то да скрене у корисном правцу.

Песма, игра, разне приредбе, добро усмерен хумор имају, такође, велик значај у сузбијању страха и растерећивању емоционалног живота војника.